

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/20301> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Hendriksen, Marieke Maria Anna

Title: Aesthesis in anatomy. Materiality and elegance in the Eighteenth-Century Leiden Anatomical Collections

Issue Date: 2012-12-18

Samenvatting

Aesthesis in Anatomie.

Materialiteit en Elegantie in de Achttiende-eeuwse Leidse Anatomische Collecties.

Anatomische collecties zijn populair. De spectaculaire, geplastineerde menselijke lichamen in de *Body Worlds* tentoonstellingen van de Duitse anatoom Gunther von Hagens trokken het afgelopen decennium duizenden bezoekers over de hele wereld. Maar ook minder spectaculaire collecties die (gedeeltelijk) publiek toegankelijk zijn, zoals de anatomische collectie van de Nijmeegse St. Radboud Universiteit, verwelkomen een paar duizend ‘lekenbezoekers’ per jaar. Het zijn ook niet alleen hedendaagse collecties die op publieke belangstelling kunnen rekenen: de achttiende-eeuwse collectie in het Hunterian Museum in Londen trekt niet alleen medici, maar ook kunststudenten en een algemeen publiek.

Ook het Leids Universitair Medische Centrum beheert een collectie van meer dan achtduizend anatomische preparaten, waarvan er ruim tweeduizend voor 1900 zijn verworven. Deze historische collectie bestaat uit zeer uiteenlopende preparaten van voornamelijk humane, maar ook zoologische anatomie. Met name het oudste gedeelte van de collectie, dat uit de late zeventiende en de achttiende eeuw, omvat stukken die niet of nauwelijks te begrijpen zijn zonder kennis van hun historische context. Zo zijn er ledematen op sterk water waarvan de stomp omhuld is met textiel afgezet met kanten randjes, buikvliezen en organen waarvan de lymfeklieren ingespoten zijn met kwikzilver. Ook treffen we hier jonge hondjes met aangeboren afwijkingen, menselijke foetussen met gekleurde kralenkettingen om hun hals, middel, enkels en polsen, en botten in alle soorten en maten, zowel gedroogd als op sterk water.

Deze historische collectie is maar zeer beperkt publiek toegankelijk. Enkele ‘topstukken’ staan in het Leidse Museum Boerhaave, en een historische kast met een selectie van preparaten staat in het Anatomisch Museum van het LUMC, maar dat is

slechts twee dagen per jaar – tijdens de nationale Museumweekenden – open voor het publiek. De rest van de historische preparaten staat in de opslag, en de catalogus van de collectie, toegankelijk via de catalogus van de Universiteitsbibliotheek, bevat slechts zeer korte beschrijvingen van de preparaten, en nauwelijks beeldmateriaal. Het afschermen van historische medische collecties van een algemeen publiek is een tendens die de afgelopen decennia ook elders zichtbaar is geweest. Vaak komt dit voort uit vrees voor mogelijke medisch-ethische bezwaren, voor claims van nabestaanden of het voor het shockeren van bezoekers. Maar dit soort collecties kunnen ons wel op een unieke manier inzicht geven in de geschiedenis van de geneeskunde. Daarbij moet wel opgemerkt worden dat het zaak is openheid te geven over de geschiedenis van objecten, de context waarin ze verzameld werden en het doel waarmee ze nu tentoongesteld worden. Alleen op die manier worden bezoekers in staat gesteld deze preparaten te begrijpen en zich tot hun geschiedenis te verhouden.

Uiteraard moet er dan wel iets bekend zijn over de preparaten, en dit boek heeft dan ook als doel de geschiedenis van deze preparaten en de historische context waarin ze werden gemaakt, verzameld en gebruikt verder te ontsluiten. Een analyse van historische anatomische collecties kan ons veel leren over hoe onze voorvaders dachten over het lichaam, ziekte en gezondheid, leven en dood, schoonheid en lelijkheid, en over onderzoek en geneeskunde. In dit onderzoek naar hoe en waarom de achttiende-eeuwse Leidse anatomische collecties werden gemaakt, verzameld en gebruikt zijn daarom specifieke preparaten en hun materiële kwaliteiten als uitgangspunt genomen. Om dit systematisch te kunnen doen, en om een begrip te vormen van de epistemische cultuur waaruit deze preparaten voortkwamen, is in het eerste hoofdstuk een theoretisch kader geschetst om het historiografische en analytische concept van *aesthesis* te ontwikkelen.

Zoeken naar schoonheid en perfectie in epistemische culturen wordt vrijwel altijd beschreven als losse bijeffecten of als ondergeschikt aan het proces van kennisverwerving. Maar deze zoektocht kan essentieel zijn voor en onlosmakelijk verweven met kennisverwerving. Het concept van *aesthesis* lost dit historiografische probleem in de beschrijving en het begrijpen van epistemische culturen. Bovendien onderscheidt *aesthesis* zich van de verwarrende en vaak verkeerd gebruikte term *esthetica* door terug te keren naar de essentie van Alexander Baumgarten's

achttiende-eeuwse *Aesthetica*. Dit was de wetenschap van dingen die kenbaar zijn door zintuiglijke waarneming en dus een fysieke betrokkenheid bij onderzoeksmateriaal, en die onlosmakelijk verbonden was met een gevoel voor schoonheid. Deze combinatie van zintuiglijke waarneming en zoeken naar schoonheid omvat noodzakelijkerwijs ook de ontwikkeling van strategieën om om te gaan met de instinctieve afschuw die kan komen kijken in het proces van kennisverwerving. Aesthesis is bovendien grotendeels impliciet, niet zozeer een individuele benadering van kennisverwerving als wel een tot dusver onbenoemd kenmerk van een epistemische cultuur. Het is in de materialiteit van de Leidse achttiende-eeuwse anatomische preparaten dat aesthesis zich substantiveert. Het maken van preparaten van menselijke anatomie het stabiliseren van vergankelijk lichaamsmateriaal omvat, en anatomische preparaten in het verleden frequent werden geruild en verhandeld. Daarom behelst aesthesis ook aspecten van objectificering, domesticatie en commodificatie. Omdat aesthesis ons in staat stelt een epistemische cultuur te begrijpen die hoofdzakelijk door objecten toegankelijk is, overstijgt en verbindt het traditionele historiografieën zoals biografieën, institutionele geschiedschrijving en koloniale geschiedenis. Aesthesis brengt ons een nieuw, geïntegreerd begrip van de achttiende-eeuwse Leidse anatomische preparaten, die voorheen vaak als losse objecten zonder onderlinge verbanden werden gezien.

De volgende hoofdstukken focussen ieder op een aantal specifieke preparaten die op de één of andere manier materiële kenmerken delen, zoals bijvoorbeeld de aanwezigheid van kwikzilver, kant, planten of kralenkettingen, pathologie of misvorming, of simpelweg uit hetzelfde weefsel bestaan, zoals bot. Zo neemt het tweede hoofdstuk preparaten waarin lymfeklieren met kwikzilver zichtbaar zijn gemaakt als uitgangspunt. Uit de analyse van de materialiteit van de preparaten blijkt dat aesthesis geworteld is in zeventiende-eeuws experimentalisme en chemische en anatomische praktijken. Aan het begin van de achttiende eeuw werd kwik geassocieerd met kwaliteiten als doordringing, zuivering en wederopstanding. Kwikzilver en sulfur waren de twee basiselementen in de transmutatiechemie, de twee tegenpolen die één konden worden, nat en koud versus droog en warm, de koningin en de koning. De inherente roodheid van bloed was een nieuwe ontdekking,

en in de Hippocratische theorie die in de zeventiende eeuw nog dominant was, was bloed de hete, droge voeding die in de lever gebrouwen werd om de organen te voeden.

Het mysterieuze lymfestelsel, met vrijwel onzichtbare inhoud leek iets te maken te hebben met het arteriële stelsel, maar was tegelijkertijd duidelijk anders. Er was daarom geen betere manier om de bloed- en lymfevaten zichtbaar te maken dan met stollende injectievloeistoffen met rode sulfur en zilverachtig kwik. De zilverige glinstering en het doordringende, opwekkende, maar vluchtige karakter van kwikzilver maakte het tot het ideale materiaal voor anatomen om iets vrijwel onbekends en onzichtbaars zichtbaar te maken. Tegelijkertijd gaf het ze de gelegenheid hun vaardigheden en nieuw ontwikkelde technieken voor het injecteren van stollende vloeistoffen en het maken van blijvende preparaten te demonstreren.

Hoewel er wel wat handboeken over prepareerinstrumenten en -technieken bestonden, waren die te algemeen om als strikte instructies te gebruiken. Anatoom worden betekende niet alleen de structuur van het menselijk lichaam uit het hoofd leren met behulp van skeletten en anatomische handboeken, maar ook het verwerven van ontleed- en prepareervaardigheden door eindeloze praktische oefening. Tegen het midden van de achttiende eeuw kende een vaardige anatoom niet alleen alle bekende details van de menselijke anatomie, maar kon hij ze ook zichtbaar maken in lijken en preparaten. Hij had zijn eigen instrumenten, injectiemassa's en bewaarmethoden ontwikkeld. Stoïcijns ging hij om met de viezigheid en troep van het ontleden van ontbindende lichamen om de perfectie schoonheid van de menselijke anatomie te kunnen begrijpen en tonen.

Voor een jonge anatoom als Eduard Sandifort, wiens carrière piekte in de tweede helft van de achttiende eeuw, hadden materialen als kwikzilver hun transmutatieve betekenis verloren. Maar toen het onderzoek naar het lymfestelsel zich intensiverde in de jaren 1760 was kwikzilver weer het voorkeursmateriaal om het te verkennen. Tenslotte bleef kwik uitstekend doordringen in de kleine vaatjes, en omdat het zo moeilijk te hanteren is bleef een goed kwikpreparaat kunnen maken tot ver in de negentiende eeuw een bewijs van anatomische vaardigheid. Uit de materialiteit van de kwikpreparaten wordt duidelijk dat verfijnde praktische vaardigheden en vertrouwen op de eigen zintuiglijke waarnemingen constante

factoren waren in de achttiende-eeuwse Leidse anatomie, zelfs als de betekenissen van bepaalde materialen aan verandering onderhevig waren.

In het derde hoofdstuk worden preparaten besproken waarin planten en kanten versieringen zijn verwerkt. Albrecht von Haller beschreef in zijn achttiende-eeuwse historiografie van anatomen Bernard Siegfried Albinus als de eerste van de ‘elegante anatomen’. Albinus streefde zeker naar elegantie, schoonheid en perfectie, zowel in de verfijning van zijn vaardigheden en in de anatomische preparaten die hij maakte. Desalniettemin bleek ook uit de analyse van de oudere kwikpreparaten al dat een zoeken naar schoonheid en elegantie onderdeel was van de anatomische praktijken van Albinus’ voorgangers, zoals Antony Nuck. Het intrinsieke bewijs van de materialiteit van preparaten van ledenmaten gecombineerd met vrouwelijk genitaliën en zintuiglijke organen door respectievelijk Frederik Ruysch en Albinus laat zien dat de laatste geïnspireerd was door het vakmanschap en de hermeneutiek van de eerste, en ze gebruikte om zijn eigen bevindingen en theorieën te communiceren. In de eerste decennia van de achttiende eeuw stond de kunst van het maken van blijvende natte anatomische preparaten nog in de kinderschoenen. Menselijk weefsel werd regelmatig gecombineerd met materialen als textiel, kant, rode was en planten om de blik van de beschouwer te sturen en om preparaten te voorzien van zowel anatomische als allegorische betekenissen.

Het maken van anatomische preparaten gaf Albinus daarom eindeloos veel mogelijkheden om het functioneren van de zintuigen en de principes van het leven te onderzoeken, en tegelijkertijd preparaten te creëren die zowel hulpmiddel in het onderwijs als bewijs van zijn eigen perfecte vaardigheden en gevoel voor schoonheid waren. Deze meervoudigheid komt goed naar voren in twee van zijn preparaten. De eerste, een kinderarm die een ooglid met choroïde membraan aan een touwtje vasthoudt, ziet er op het eerste gezicht opvallend natuurlijk uit, behalve dan de mouw met kant die om de arm zit. De mouw blijkt een manier te zijn om de blik van de beschouwer te sturen, die letterlijk de herinnering aan de scheiding van de rest van het lichaam verbergt; de kanten rand blijkt primair geïnspireerd door de mode uit die tijd. Maar bij nadere beschouwing blijkt dat de arm ook grondig geobjectificeert is in de zoektocht van de anatoom naar de werking van de zintuigen: de nagels en huid zijn verwijderd, de aderen geïnjecteerd met rode was. Het tweede preparaat was een

handschoen-vormig preparaat van de huid van een hand, dat als een mooie, verfijnde bloem aan een takje van een bloeiende plant hing. De plant was door Albinus' tijdgenoot en kennis Linnaeus *Senecio Elegans* genoemd. Het preparaat werd door Albinus gebruikt om te laten zien dat de huid uit verschillende lagen bestaat, en dat het tastzintuig zich in de diepere lagen lijkt te bevinden. Tegelijkertijd was het preparaat een bewijs van zijn eigen verfijning en elegantie. Helaas is dit delicate preparaat door de tand des tijds uiteen gevallen, en daarmee is het ook een levendige illustratie van het belang van het bestuderen van historische anatomische collecties zolang het mogelijk is – want zelfs als ze goed bewaard worden, gaan ze niet eeuwig mee.

Het vierde hoofdstuk gaat in op de rol van het omgaan met afschuw en op de pathologische preparaten van mensen en dieren in de achttiende-eeuwse Leidse collecties, in het bijzonder op een oor met een pokkenlittekentje en een hondje met een schisis. Achttiende-eeuwse anatomie was een oefening in het omgaan met afschuw; de anatoom moest afkeer van het beschadigde, rottende lichaam zien te overkomen en zijn kennis en vaardigheden inzetten om het te transformeren tot elegante preparaten die het ideale menselijk lichaam lieten zien. Lange tijd waren anatomische preparaten er op gericht het ideale, gezonde lichaam te laten zien, maar in de loop van de achttiende eeuw nam het belang van het zieke of misvormde lichaam toe. Dit betekende dat eerder ontwikkelde strategieën om preparaten minder afschrikwekkend te maken, zoals het bedekken van stompen met mouwen, niet langer relevant of toereikend waren. Achttiende-eeuwse getuigenissen van afschuwwekkende anatomische ervaringen ondermijnen de aanname dat wij tegenwoordig simpelweg minder gewend zijn dan onze achttiende-eeuwse tegenhangers. Anatomen op zoek naar schoonheid en perfectie, zelfs in het misvormde, waren er op gebrand de afstotende zintuiglijke aspecten van anatomie te reguleren en ontwikkelden verschillende strategieën om met afschuw om te gaan.

In het geval van de pokken wordt dit zeer duidelijk door een preparaat van Albinus met een piepklein pokkenlittekentje. De kennelijke berusting waarmee de door perfectie geobsedeerde Albinus deze smet op een preparaat dat primair over het gehoor ging, accepteerde, geeft inzicht in de alomtegenwoordigheid van de verwoestingen die pokken aanrichten in de achttiende-eeuwse maatschappij en

geneeskunde. Leken en anatomen zochten manieren om om te gaan met de kwellingen van pokken en de blijvende littekens, en het actuele debat over inoculatie werd gedeeltelijk in poëzie gevoerd.

Maar literaire strategieën konden niet alle afschuw in de anatomische praktijk wegnemen, zoals blijkt uit het preparaat van een hondje met een schisis. Hoe afschrikwekkend zware aangeboren afwijkingen zoals gespleten verhemelte en anencefalie ook waren, achttiende-eeuwse anatomen zoals Van Doeveren en Sandifort onderzochten ze om er achter te komen hoe ze ontstonden, en wat hun doel was. Voor hen waren dit mooie monsters, in de zin dat wat perfect of mooi is, zijn doel volledig vervult, maar niet noodzakelijk aangenaam is om naar te kijken. De aesthesis van Van Doeveren, zijn zoektocht naar schoonheid en perfectie in anatomie, leidde ertoe dat hij ‘monsters’ interpreteerde als bewijs van de verbazingwekkende kracht van de natuur.

De vreemde combinatie van afkeer en bewondering die deze achttiende-eeuwse preparaten van aangeboren afwijkingen oproepen kan begrepen worden door het concept van het sublate, recent ontwikkeld door filosoof Carolyn Korsmeyer. Dit soort preparaten laat ons algemene waarheden zoals de kracht van de natuur en de fragiliteit van het leven op een uitgesproken wijze zien, en hun suggestie van dood en bederf zorgt ervoor dat de inzichten die ze geven niet alleen met de geest, maar ook met voelbare somatische resonantie begrepen worden. Dit boek laat zien dat de ervaring van afschuw bij de confrontatie met misvorming en lelijkheid in menselijke anatomie een vorm van kernachtige, instinctieve afkeer is die niet substantieel veranderd is sinds de achttiende eeuw, en dat aesthesis net zo goed betrekking had op het omgaan met deze negatieven van de zintuiglijk geïnformeerde verwerving van kennis als op de positieven van schoonheid en perfectie – in feite zijn deze uitersten onlosmakelijk met elkaar verbonden.

In het vijfde, één na laatste hoofdstuk verkent de commodificatie van het lichaam aan de hand van preparaten van menselijke foetussen versierd met gekleurde kettinkjes van handelskralen. Commodificatie van (delen van) het dode menselijke lichaam, het stabiel en verhandelbaar maken, en de daarmee verbonden objectificering en domesticatie, was een aspect van achttiende-eeuwse aesthesis in anatomie dat het

sterkst naar voren komt in preparaten die waarschijnlijk vanuit de koloniën naar het dominante kenniscentrum werden verscheept. De materialiteit van tien preparaten van foetussen en pasgeborenen van veronderstelde Afrikaanse en Aziatische komaf uit de lange achttiende eeuw in de Leidse anatomische collecties biedt een onverwachte inkijk in hoe aspecten van aesthesis niet alleen Leidse anatomen beïnvloedden, maar ook de medici die blijkbaar bekend waren met de Leidse anatomie en naar die naar de koloniën reisden. Hoewel een gebrek aan bronnen het onmogelijk maakt om exact vast te stellen wie deze preparaten maakte, vormt hun materialiteit een rijke informatiebron over hun mogelijke herkomst. Versieringen van strengen gekleurde kralen om nekken, middels, en ledematen herbergen informatie over tribale tradities en inheemse medische kennis langs de achttiende-eeuwse Afrikaanse westkust. Ondanks de excessen van de slavenhandel in deze periode en dit gebied zijn deze preparaten van ‘Afrikaanse’ baby’s niet simpelweg de commodificatie van de exotische ander, maar ook de materiële overblijfselen van een oprechte interesse in de menselijke variëteit en de kennis en gewoonten van andere volken.

Iets soortgelijks is er aan de hand met twee preparaten van ‘Aziatische’ baby’s, waarschijnlijk afkomstig uit Nederlands-Indië. Deze preparaten zijn ook versierd met strengen kralen, nu met gele kralen die waarschijnlijk een lang vergeten schat van het eiland Timor representeren: de halfedelsteen carneool. De VOC munt uit 1778 die zich nu aan de achterkant van de halsketting bevindt, hing eerder aantoonbaar op de borst van de foetus, net als de zilveren tabaksdozen die in de achttiende eeuw als medaillons aan kettingen van carneool werden gedragen door rijke Timorezen. Een bes die als een rammelaar in de hand van één van de baby’s zit, lijkt nootmuskaat te zijn, hetgeen zeer gewaardeerde handelswaar was voor zowel de Europese kolonisten als de oorspronkelijke bevolking. De vele betekenissen en toepassingen van nootmuskaat, zowel politiek als sociaal, in combinatie met de gele kralen en de VOC ‘hanger’, en het feit dat deze preparaten waarschijnlijk gemaakt zijn in een periode waarin de Nederlanders snel aan macht inboetten in de Oost, maken deze preparaten tot ongelooflijk rijke objecten met een diversiteit aan betekenissen. De maker van deze preparaten was ongetwijfeld iemand met een medische opleiding, die doelbewust een menselijke foetus combineerde met decoraties om zijn anatomische en medische vaardigheden, zijn gevoel voor schoonheid en elegantie, en zijn cultureel en politiek bewustzijn te demonstreren. Op die manier kon hij deze bizarre maar

vertederende baby's stabiliseren en verschepen naar wat voor hem het centrum van kennis en aesthesis moet zijn geweest.

Hoewel alle tot nu toe besproken aspecten tot op zekere hoogte in ieder preparaat gevonden kunnen worden, geldt voor de meeste preparaten dat één specifiek aspect dominant is. Het laatste hoofdstuk, over botpreparaten, onderzoekt bovendien het einde van de epistemische cultuur die gekenmerkt werd door aesthesis. Het einde van aesthesis in de Leidse anatomie is minstens zo moeilijk te bepalen als het begin, en zoals de meeste epistemische culturen verdween het slechts geleidelijk, en niet van de ene op de andere dag. Het natrekken van veranderend gebruik, manier van prepareren en betekenis van botten in de achttiende-eeuwse anatomische collecties geeft enige inzichten in het einde van aesthesis. Van de verdwenen materialiteit van het skelet waarmee Albinus letterlijk worstelde voor de creatie van zijn anatomische atlas leren we dat deze periode, de eerste decennia van de achttiende eeuw, de absolute hoogtijdagen vormden van aesthesis in anatomie. De natte botpreparaten gemaakt door Wouter van Doeveren laten zien dat aesthesis nog steeds invloedrijk was in de tweede helft van de achttiende eeuw, met anatomen die hun eigen vaardigheden en elegantie afmaten aan die van hun voorgangers en leraren. Maar in deze periode begon het belang van de verschillende aspecten van aesthesis te veranderen, samenvallend met de disciplinaire verschuiving in de anatomie en fysiologie die eerder door de wetenschapshistoricus Andrew Cunningham is beschreven.

De traditioneel theoretische discipline van de fysiologie werd in toenemende mate experimenteel, en Albinus' werk over osteogenese (botvorming) bracht zijn opvolgers tot nieuwe onderzoeksprogramma's en begrip van botziekten. Daardoor werd botpathologie een belangrijk onderdeel van het praktische anatomie- en fysiologieonderwijs aan de Universiteit Leiden. Dit betekende dat de kleine Leidse collectie van pathologische botpreparaten snel uitgebreid moest worden. Omdat prepareertechnieken en –vaardigheden nu meer wijd verspreid waren dan aan het begin van de eeuw, werd het minder belangrijk voor anatomen dat ieder stuk in hun collectie het resultaat was van hun eigen fysieke en zintuiglijke betrokkenheid, en een bewijs van hun eigen elegante anatomische vaardigheden. Bovendien betekende dit dat pathologische preparaten en collecties in toenemende mate populaire

handelswaar werden, en dat oude preparaten daarom nieuwe betekenissen en gebruiksdoelen kregen. Omgaan met afschuw bleef een belangrijk onderdeel van de epistemische cultuur van anatomie, maar het accent verschoof van het verbergen van het afschuwwekkende in preparaten naar investeringen in praktische faciliteiten zoals een goed geventileerde en verwarmde prepareerzaal in de kelder van het anatomisch theater van de universiteit, om de kwalijke dampen tegen te gaan.

Het voorgaande laat zien dat aesthesis in anatomie aan het verdwijnen was rond 1800; het belang van de verschillende aspecten voor de discipline veranderde. Sommige, zoals de zoektocht naar en het willen laten zien van schoonheid en perfectie in anatomie en anatomische preparaten, werden minder belangrijk, terwijl andere, zoals commodificatie en uitwisseling juist van groter belang werden. Vertrouwen op de eigen zintuiglijke waarnemingen en experimenten bleef van belang, maar werd in toenemende mate gecomplementeerd met het gebruik van door anderen gemaakte preparaten en handboeken. Aesthesis is daardoor niet langer toereikend als analytisch concept voor negentiende-eeuwse anatomie; aesthesis was een specifieke epistemische cultuur van de lange achttiende eeuw.

Door gebruik te maken van aesthesis als analytische categorie en van de materialiteit van anatomische preparaten om de epistemische cultuur te begrijpen waarvan de achttiende-eeuwse anatomische collecties het resultaat zijn, heb ik de objecten die de collecties vormen centraal gesteld, zonder de actoren, het werk en de sociale structuren waaruit ze voortkomen uit het oog te verliezen. Door deze benadering worden traditionele historiografische categorieën overstegen. Het concept van aesthesis kan ook gebruikt worden in toekomstig onderzoek naar epistemische culturen, niet noodzakelijk anatomische, om een beter begrip te krijgen van de rol van schoonheidsidealen, zintuiglijke waarneming en het omgaan met afschuw en commodificatie in processen van kennisverwerving. In het geval van de achttiende-eeuwse Leidse anatomische collecties helpt aesthesis bij het begrijpen van de soms schijnbaar paradoxale elementen die een belangrijke rol speelden in het initiële maken en gebruik van de preparaten: leven en dood, streven naar schoonheid en elegantie, omgaan met de afschuw die gepaard gaat met de smerige lichamelijkeheid van de anatomische praktijk. Net als het verwerven van kennis door te vertrouwen op de eigen zintuiglijke waarnemingen, het maken van preparaten om de eigen

vaardigheden te demonstreren en de exotische ander te commodificeren en ontdekken.

Hoewel dit boek niet primair over het tentoonstellen van anatomische collecties gaat, kan het nieuwe begrip dat het geeft van de achttiende-eeuwse Leidse collecties wel implicaties hebben voor het bewaren en tentoonstellen van zowel deze als andere historische anatomische collecties. Het is wenselijk en begrijpelijk dat de beheerders van zulke collecties voorzichtig te werk gaan als het gaat om het publiek tentoon stellen van menselijke resten, zelfs als ze meer dan twee eeuwen oud en anoniem zijn. Maar zonder een freakshow te maken, zijn het juist de spectaculaire aspecten van dit soort collecties die een sleutelrol kunnen spelen in het ontsluiten van medische en culturele geschiedenis. Dit boek laat eens te meer zien dat dit soort preparaten cultureel en medisch erfgoed zijn, en complexe informatie over kunnen brengen over epistemische culturen en sociale conventies uit het verleden. Bovendien is het duidelijk dat ze door de huidige bezoeker alleen begrepen kunnen worden als die voorzien wordt van aanvullende informatie over hun herkomst en materialiteit. Daarom is het opportuun om ze tentoon te stellen in een gecontextualiseerde publieke omgeving zoals een wetenschapsmuseum, bij voorkeur niet als singuliere objecten maar als de materiële overblijfselen van een grotere cultuur.

De fragiliteit van veel historische anatomische preparaten betekent dat ze tentoonstellen kan botsen met conserveringsproblemen, en de omvang van sommige historische collecties kan betekenen dat ze fysiek tentoonstellen simpelweg economisch onhaalbaar is. Moderne technologie, zelfstandig gebruikt of toegepast in de museale ruimte, kan deze problemen deels ondervangen. De Leidse collecties worden momenteel goed onderhouden en bewaard, maar dit boek laat zien hoe belangrijk het is om dit soort materiële cultuur ook te ontsluiten. Tenslotte is materialiteit een unieke bron om onze kennis van voorbije epistemische culturen te vergroten, en dit soort collecties digitaal en fysiek ontsluiten vergroot de overlevingskansen. Desalniettemin moeten we niet vergeten dat hoewel het digitale tijdperk nieuwe kansen biedt voor deze collecties, digitalisering kan nooit een vervanging zijn van de objecten zelf. Een foto, ongeacht de kwaliteit, kan nooit de essentie (of agency, of aura) van de eigenlijke confrontatie met het object (ver)vangen. Digitale toegankelijkheid van collecties is in feite nooit meer dan een

begin – de beperkingen benadrukken zelfs de noodzaak om de materialiteit van de eigenlijke objecten te bewaren en zichtbaar te maken.

Een foto kan nooit een schilderij vervangen, en hetzelfde geldt voor deze preparaten. Door (soms letterlijk) oog in oog met ze te staan, begonnen ze te fluisteren, riepen ze vragen op die ik in dit boek heb proberen te beantwoorden. Die ervaring wordt gedeeld door wetenschappers, historici, filosofen, curatoren en kunstenaars over de hele wereld, getuige de diversiteit van de ondertekenaars van de Leidse Declaratie over Anatomische Collecties. Als de materialiteit van deze preparaten verloren gaat, verdwijnt er voorgoed iets dat essentieel en onvervangbaar is. Het is daarom van het grootste belang dat we blijven zoeken naar manieren om dit soort collecties te bewaren, en ze tegelijkertijd toegankelijk en begrijpelijk te maken voor de generaties na ons.